

Ενότητα 2^η : Τα μέρη του λόγου

Κλιτά και άκλιτα

Απ' το παλιό μας σπίτι θυμάμαι λίγα πράγματα. Ήταν κάπου κοντά στο Λυκαβηττό κι είχε ταράτσα που έβλεπε στο Φάληρο. Ζούσε μαζί μας ο πατέρας κι είχαμε ένα λαγωνικό που το λέγανε Ντικ. Θυμάμαι και δύο βάζα κινέζικα στις δυο γωνιές της σάλας. Τίποτ' άλλο. Η Μαρία όμως θυμάται πολλά. Μας τα λέει καμιά φορά κι εμείς δακρύζουμε, κρυφά η μια από την άλλη.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη, Τα ψάθινα καπέλα

Το κείμενο που διαβάσαμε αποτελείται από λέξεις. Αυτό είναι φυσικό, αφού η γλώσσα μας αποτελείται από λέξεις: λέξεις μικρές ή μεγάλες, συνηθισμένες ή ασυνήθιστες. Ο αριθμός τους στην ελληνική γλώσσα είναι τεράστιος. Όλες αυτές χωρίζονται σε **κατηγορίες**, σε ομάδες δηλαδή με παρόμοια γνωρίσματα, που ονομάζονται **μέρη του λόγου**.

Οι λέξεις του κειμένου με τα **έντονα στοιχεία** παίρνουν **διαφορετικές μορφές** στον λόγο, ενώ οι **υπογραμμισμένες** λέξεις έχουν πάντοτε την **ίδια μορφή**. Ορισμένες άλλες λέξεις, **υπογραμμισμένες και με έντονα στοιχεία**, αποτελούνται από μια λέξη που **δεν αλλάζει μορφή και μίαν άλλη που αλλάζει** (**στο** < **σε** + **το, την, τα** κ.λπ.) ή είναι **ξένα ονόματα** (**Ντικ**), ενώ λίγες λέξεις που **δεν αλλάζουν μορφή** χρησιμοποιούνται **στη θέση λέξεων που αλλάζουν** (με **πλάγια έντονα στοιχεία** στο κείμενο: **που** = **το οποίο, η οποία** κ.λπ., **τίποτε** = **κανένα, κανενός** κ.λπ.).

- Τα **μέρη του λόγου** της ελληνικής γλώσσας είναι **δέκα (10)**. Αυτά είναι: **άρθρο, ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, ρήμα, μετοχή, επίρρημα, σύνδεσμος, πρόθεση, επιφώνημα**. Τα μέρη του λόγου χωρίζονται σε **κλιτά και άκλιτα**:

Απλά και κατανοητά η γνώση!

α) Κλιτά είναι όσα **αλλάζουν μορφή** στο λόγο, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται· είναι **έξι (6)**: **άρθρο, ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, ρήμα, (κλιτή) μετοχή**:

το, του, τα, των: άρθρο

σπίτι, σπιτιού, σπίτια, σπιτιών: ουσιαστικό

παλιό, παλιού, παλιά, παλιών: επίθετο

μας, σας, τους: αντωνυμία

θυμάμαι, θυμάσαι, θυμόμουν, θυμήθηκα, έχουμε θυμηθεί, να θυμηθείτε, θυμήσου: ρήμα

αγαπημένος, αγαπημένου, αγαπημένη, αγαπημένες, αγαπημένα, αγαπημένων: μετοχή

β) Άκλιτα είναι όσα η **μορφή** τους παραμένει πάντα **η ίδια**· είναι **τέσσερα (4)**: **επίρρημα, σύνδεσμος, πρόθεση, επιφώνημα**· σε αυτά μπορούμε να προσθέσουμε και την **άκλιτη μετοχή** (για τα **άκλιτα μέρη του λόγου** δείτε αναλυτικά την **3^η Ενότητα**):

κάπου, κοντά, κρυφά, μαζί: επιρρήματα

κι, και, ή, όμως, ότι: σύνδεσμοι

από, σε, με: προθέσεις

οχ! πο πο!: επιφωνήματα

αγαπώντας: άκλιτη μετοχή

Τα **κλιτά** μέρη του λόγου κλίνονται σύμφωνα με ορισμένες καταλήξεις, που σχηματίζουν είτε **πτώσεις** είτε **πρόσωπα**. Όσα κλιτά μέρη του λόγου κλίνονται σύμφωνα με **πτώσεις** (**άρθρο, ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, μετοχή**) λέγονται **πτωτικά**, ενώ το **ουσιαστικό** και το **επίθετο** λέγονται και **ονόματα**. Σύμφωνα με **πρόσωπα** κλίνονται τα **ρήματα**.

Απλά και κατανοητά η γνώση!

		ΜΕΡΗ του ΛΟΓΟΥ	
		κλιτά	άκλιτα
πρωτικά ονόματα	{	άρθρο	επίρρημα
		ουσιαστικό	πρόθεση
		επίθετο	σύνδεσμος
		αντωνυμία	επιφώνημα
		μετοχή (κλιτή)	μετοχή (άκλιτη)
		ρήμα	

Κλιτά μέρη του λόγου

Στα κλιτά μέρη του λόγου ανήκουν λέξεις που κλίνονται, που αλλάζουν τη μορφή τους ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται. Η αλλαγή της μορφής και η κλίση τους γίνονται μόνο στο τελευταίο μέρος τους, την κατάληξη. Κάθε κλιτή λέξη αποτελείται από δύο μέρη: το **θέμα** με τον **χαρακτήρα**, και την **κατάληξη**.

- Στις λέξεις **ποδήλατο, γράφω**:

θέμα-χαρακτήρας	κατάληξη
ποδήλατ-	-ο
γράφ-	-ω

- **Θέμα** ονομάζεται το μέρος της κλιτής λέξης που βρίσκεται στην **αρχή** και δεν αλλάζει μορφή (μένει άκλιτο):

ποδήλατ-ο, θέμα ποδήλατ· γράφ-ω, θέμα γράφ-.

- **Χαρακτήρας** ονομάζεται το **τελευταίο γράμμα** του **θέματος** της κλιτής λέξης:

ποδήλατ-, χαρακτήρας τ· γράφ-, χαρακτήρας φ.

- **Κατάληξη** ονομάζεται το μέρος της κλιτής λέξης που βρίσκεται στο **τέλος** και αλλάζει μορφή (**κλίνεται**):

ποδήλατ-ο, κατάληξη -ο· γράφ-ω, κατάληξη -ω.

Απλά και κατανοητά η γνώση!

- Τα πτωτικά κλιτά μέρη του λόγου και τα παρεπόμενά τους: **πτώσεις, αριθμοί, γένη**

Η θεομηνία είχε φέρει **μεγάλες καταστροφές**. **Ο άνεμος** είχε καταστρέψει **πολλά δέντρα**, ρίχνοντας **κλαδιά** και **ολόκληρους κορμούς** μέσα στη **μέση του δάσους**. Τα **σωστικά συνεργεία** και η **πυροσβεστική** προσπαθούσαν να αποκαταστήσουν το **οδικό δίκτυο** και να δώσουν **τους δρόμους** στην **κυκλοφορία**. Το **ποτάμι** είχε υπερχειλίσει από τον **τεράστιο όγκο νερού**.

Στο κείμενο, οι λέξεις με τα **έντονα γράμματα** κλίνονται ανάλογα με το αν δηλώνουν ένα ή πολλά πράγματα, ανάλογα με τη λειτουργία τους σε κάθε πρόταση και ανάλογα με το αν δηλώνουν αρσενικό, θηλυκό ή ουδέτερο ον, σχηματίζοντας **διαφορετικές καταλήξεις** που δηλώνουν **πτώσεις**: π.χ.: η θηλυκή λέξη **θεομηνία** που δηλώνει μία έννοια βρίσκεται στην ονομαστική πτώση, ενώ η αρσενική λέξη **κορμούς** που δηλώνει πολλές έννοιες βρίσκεται στην αιτιατική πτώση, και η ουδέτερη λέξη **δάσους** που δηλώνει μία έννοια βρίσκεται στη γενική πτώση.

- **Πέντε (5) κλιτά μέρη του λόγου** αλλάζουν μορφή (καταλήξεις) κατά την κλίση τους, σχηματίζοντας τύπους που ονομάζονται **πτώσεις**. Αυτά τα μέρη του λόγου λέγονται **πτωτικά: άρθρο, ουσιαστικό, επίθετο, αντωνυμία, (κλιτή) μετοχή**.

(Τα **ρήματα** δεν κλίνονται σύμφωνα με πτώσεις, αλλά σύμφωνα με **πρόσωπα**.)

A. Αριθμοί

Τα **πτωτικά** μέρη του λόγου παρουσιάζονται άλλες φορές ως ένα και άλλες φορές ως δύο ή περισσότερα. Για να δηλώσουμε το **ένα** ή τα **πολλά**, χρησιμοποιούμε και κλίνουμε τα πτωτικά στους δύο **αριθμούς**: τον **ενικό** και τον **πληθυντικό**.

→ η, θεομηνία, ο, άνεμος, μέση, του, δάσους, πυροσβεστική, το, οδικό, δίκτυο, κυκλοφορία, ποτάμι, τον, τεράστιο, όγκο, νερού: **ενικός αριθμός**

→ μεγάλες, καταστροφές, πολλά, δέντρα, κλαδιά, ολόκληρους, κορμούς, τα, σωστικά, συνεργεία, τους, δρόμους: **πληθυντικός αριθμός**

35

B. Γένη

Τα **πτωτικά** μέρη του λόγου παρουσιάζονται σε **τρία γένη**: το **αρσενικό**, το **θηλυκό** και το **ουδέτερο**. Το **αρσενικό** το ξεχωρίζουμε γιατί έχει μπροστά το αρσενικό άρθρο **ο** ή **ένας**, το **θηλυκό** το ξεχωρίζουμε γιατί έχει μπροστά το θηλυκό άρθρο **η** ή **μια**, και το **ουδέτερο** το ξεχωρίζουμε γιατί έχει μπροστά το ουδέτερο άρθρο **το** ή **ένα**.

- ο, άνεμος, ολόκληρους, κορμούς, τους, δρόμους, τον, τεράστιο, όγκο: **αρσενικό γένος**
- η, θεομηνία, μεγάλες, καταστροφές, μέση, πυροσβεστική, κυκλοφορία: **θηλυκό γένος**
- πολλά, δέντρα, κλαδιά, του, δάσους, τα, σωστικά, συνεργεία, το, οδικό, δίκτυο, ποτάμι, νερού: **ουδέτερο γένος**

Θυμάμαι ότι...

Απλά και κατανοητά η γνώση!

Το **γένος των πτωτικών** είναι το **γραμματικό**, όχι το φυσικό γένος τους. Τα φυσικά αρσενικά και θηλυκά όντα έχουν αντίστοιχα αρσενικό ή θηλυκό **γραμματικό** γένος (ο άντρας, η γυναίκα), αλλά πολλές φορές το **γραμματικό γένος δεν αντιστοιχεί απόλυτα στο φυσικό γένος**: ο άνθρωπος = άντρας ή γυναίκα, **το κορίτσι** = ουδέτερο αλλά με θηλυκό φυσικό γένος, **το παιδί** = ουδέτερο αλλά με αρσενικό ή θηλυκό φυσικό γένος κ.τ.λ.

Επίσης, το **γραμματικό ουδέτερο γένος δεν δηλώνει ύπαρξη φυσικού γένους**, αλλά είτε ανυπαρξία φυσικού γένους (**το κλαδί**) είτε απροθυμία να το δηλώσουμε (**το παιδί**).

Γ. Πτώσεις

36

Τα **πτωτικά** αλλάζουν μορφή (καταλήξεις) κατά την κλίση τους, σχηματίζοντας τύπους που ονομάζονται **πτώσεις**. Οι **πτώσεις** στα νέα ελληνικά είναι **τέσσερις: ονομαστική, γενική, αιτιατική, κλητική**.

α) Ονομαστική: είναι η πτώση με την οποία απαντάμε κυρίως στην ερώτηση **ποιος** ενεργεί ή παθαίνει κάτι ή βρίσκεται στην κατάσταση που φανερώνει το ρήμα. Δηλώνει **όνομα/ονομασία** και σε αυτή βρίσκονται το υποκείμενο και (συνήθως) το κατηγορούμενο του ρήματος:

Η Μαρία αγαπά τις γάτες. (η Μαρία: ονομαστική)

β) Γενική: Είναι η πτώση με την οποία απαντάμε στην ερώτηση **τίνος/ποιου είναι**; Ορίζει κυρίως **τίνος είναι** κάτι, **πόση αξία έχει** κάτι ή **ποια καταγωγή έχει** κάποιος, δηλαδή δηλώνει **γένος/κατηγορία**:

Είδα το καπέλο του μπαμπά. (του μπαμπά: γενική = τίνος είναι το καπέλο)

Αγόρασα ψώνια των είκοσι ευρώ. (των ευρώ: γενική = τι αξίας είναι τα ψώνια)

Η κόρη του Κώστα είναι μαθήτρια. (του Κώστα: γενική = τίνος είναι η κόρη, ποιο είναι το γένος της)

γ) Αιτιατική: Είναι η πτώση με την οποία απαντάμε στην ερώτηση **ποιον**; ή **τι**; Σε αυτή βρίσκεται κυρίως το αντικείμενο των ρημάτων.

Απλά και κατανοητά η γνώση!

Συνάντησα τον Πέτρο στην αυλή. (τον Πέτρο: αιτιατική)

δ) Κλητική: Είναι η πτώση με την οποία **καλούμε** ή προσφωνούμε ένα πρόσωπο:

Κύριε, πότε θα κάνουμε τη γιορτή του Πολυτεχνείου; (κύριε: κλητική)

- Η **ονομαστική** και η **αιτιατική** ονομάζονται **ορθές πτώσεις**.
- Η **γενική** και η **αιτιατική** ονομάζονται **πλάγιες πτώσεις**.

Η **πτώση**, ο **αριθμός** και το **γένος** λέγονται **παρεπόμενα** των πτωτικών.

• Όποτε συναντούμε μια κλιτή λέξη, την **αναγνωρίζουμε** με βάση τα **παρεπόμενά** της. Κατά την αναγνώριση των πτωτικών, καταγράφουμε τη **λέξη** στην αρχική της μορφή και κατόπιν την **πτώση**, τον **αριθμό** και το **γένος**, μαζί με το **μέρος του λόγου** στο οποίο ανήκει π.χ.:

- Να **αναγνωρίσετε τη λέξη «νερού»**.

νερού: **γενική** (πτώση) **ενικού** (αριθμός) **ουδέτερου** γένους του **ουσιαστικού** (μέρος του λόγου) **νερό**.

Τα άρθρα

Ένα καλοκαίρι αποφασίσαμε οικογενειακώς να κάνουμε **μια** πολυήμερη εκδρομή. Ήμασταν όλοι ενθουσιασμένοι και περιμέναμε πώς και πώς **την** ημέρα **της** αναχώρησης. **Η** μαμά και **ο** μπαμπάς ετοίμασαν όλα μας **τα** πράγματα. **Η** αδελφή μου φρόντισε να πάρουμε μαζί μας **τα** αγαπημένα μας βιβλία και παιχνίδια. Όλα κύλησαν όμορφα και εμείς ζήσαμε ένα από **τα** πιο συναρπαστικά καλοκαίρια **της** ζωής μας.

- **ένα καλοκαίρι, μια πολυήμερη, την ημέρα, η μαμά, ο μπαμπάς, τα πράγματα, η αδελφή, τα αγαπημένα, τα συναρπαστικά, της ζωής**: Μπροστά από τα πτωτικά, κυρίως μπροστά από τα ονόματα (ουσιαστικά και επίθετα), μπαίνουν κάποιες **μικρές κλιτές λέξεις**. Αυτές μας βοηθούν να αναγνωρίζουμε κυρίως το **γένος**, αλλά και τον **αριθμό** και την **πτώση** των άλλων πτωτικών.

Απλά και κατανοητά η γνώση!